

1 січня 1919 року РНМ ухвалила Закон «Про Верховну Владу в Українській Автокефальній Православній Миротворчій Церкві». Проголошуючи автокефалію УПЦ, її незалежність від Московської патріархії, автори Закону вказували, що верховна церковна влада в Україні має належати Всеукраїнському Собору. Законом передбачалося, що церковна влада УАПЦ разом зі своїм адміністративним апаратом буде утримуватися на кошти з фондів державної скарбниці [2, с. 187].

Таким чином, слід дійти таких висновків: у період з 1917–1921 роки Церква не була відокремлена від держави, а, навпаки, встановлювала тісні взаємини між ними. Держава закріплювала за собою всеосяжний контроль за діяльністю церковних інституцій. Стосовно релігійних організацій інших віросповідань не було вироблено єдиної думки, вони не отримували статусу юридичної особи, не підтримувалися державою, але в цілому не зазнавали репресій з боку влади.

Література

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 2002.
2. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К.: Альтернативи, 1999.
3. Отечественное законодательство XI – XX веков: Посobie для семинаров. Ч. 2 (XX в.) // Под ред. проф. О.И. Чистякова. – М.: Юристъ, 2000.
4. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917 – 20 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навч. посіб. – К.: Либідь, 1997.

УДК 347.158

Л.А. Ольховик

ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ПОЧАТКУ ЖИТТЯ

«Право на життя – перше фундаментальне право людини, без якого всі інші права залишаються без змісту» [1, с. 198]. Серед низки наявних рівновеликих немайнових благ життя людини є тією основоположною складовою, яка стоїть на вершині всіх громадських пріоритетів. Тому виникла необхідність дослідити проблему початку життя. До цього питання звертались чимало вчених. Так, Л.О. Красавчикова досліджувала життя в системі особистих немайнових прав, С. Елкіна – процес народження та смерті, М.І. Малєйна та О.О. Пунда – проблему цивільної правоздатності ембріона, Н.Є. Крилова та К.А. Чернеча – правові аспекти переривання вагітності, Ю.А. Тихомиров – історичні аспекти початку життя, А.П. Жиганова та Ю.М. Гарієв – проблему початку життя з точки зору біомедицини. Дана робота має за мету визначити момент початку життя, з'ясувати питання щодо виникнення правоздатності та питання правоздатності ембріона, що полегшить вирішення деяких як практичних, так і теоретичних аспектів цієї проблеми.

Життя є триваючим процесом, а тому важливе значення має визначення моменту початку життя і моменту його припинення. Для права ці проблеми

пов'язані з визначенням юридично значимих фактів та їхніми правовими наслідками [2, с. 238].

У зв'язку з цим слід зазначити, що характерною особливістю права на життя є те, що його виникнення чи припинення в більшості випадків не залежить від волі управомоченої особи. Адже народження та смерть людини – особливий різновид юридичних фактів, що належать до подій.

На думку Л.О. Красавчикової, цивільне право не може охоплювати своїм регулюючим впливом зазначені події, оскільки як народження людини, так і її смерть (в ряді випадків) відбувається у зв'язку з волевиявленням тих чи інших осіб, які можуть істотно вплинути на зародження нового життя чи передчасне закінчення існуючого [3, с. 25].

Народження та смерть людини розглядаються в праві як події, особливий різновид юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин. Тому дуже важливо законодавчо визначити юридичні межі життя (момент початку та кінця життя), це дозволить вирішити питання, що стосуються моменту виникнення у фізичної особи права на життя та моменту, з якого людський ембріон буде суб'єктом права. Існують сучасні тенденції щодо того, нібито право на життя виникає з моменту зачаття. Так, наприклад, медики стверджують, що біологічне життя починається зі злиття двох клітин [4, с. 58]. Поряд з цим самостійне життя людського організму пов'язують із серцебиттям та зовнішнім легенеvim диханням, які є найважливішими функціями обміну речовин. Позаутробне життя – це народження плода з ознаками життя, найважливішими з яких є ознаки легеневого дихання. Дитина починає дихати легеньми з моменту своєї повної появи з утроби матері, тому констатація живонароджуваності можлива лише тоді, коли продукт зачаття повністю вигнано або витягнуто з організму матері. Отже, у медицині початок позаутробного життя людини фіксують від моменту автономного існування немовляти, яке виявляє життєво важливі обмінні функції, властиві самостійному людському організму [5, с. 41]. Погодитися з такою думкою важко, особливо враховуючи потребу вирішити такі проблеми, як донорство, евтаназія, штучне запліднення, імплантація зародка.

У давньоримському праві існували норми, які свідчать, що цивільна правоздатність виникає в людини ще до народження. Йдеться про положення, передбачене Законом XII таблиць, відповідно до якого дитина, що народилася після смерті батька-спадкодавця, вважалася спадкоємцем і внаслідок цього могла бути згадана в заповіті. Згодом аналогічне положення було закріплено в більш пізніх правових джерелах – Інституціях Гая і Дигестах Юстиніана [6, с. 78]. А за законом Юлія Веллея, з метою охорони спадкових прав людського зародка, йому на прохання вагітної матері призначався піклувальник, що здійснював управління майном, яке повинен успадкувати зародок у разі народження [7, с. 258]. Тому не випадково римське право на рубежі II – III ст. відмічає: «Той, хто буде народжений, уже людина» [8, с. 174].

ЦК України, захищаючи спадкові інтереси ненародженої дитини, наголошує, що «в першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадко-

давця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті...» (ст. 1261 ЦК України) [9, с. 389]. Слід зауважити, що право на життя в сучасному українському законодавстві розглядається як елемент загальної цивільної правоздатності фізичної особи, що виникає в особі з моменту народження (ч. 2 ст. 25 ЦК). Вказівка законодавця на те, що в окремих випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ненародженої дитини (ч. 2 ст. 25 ЦК), свідчить тільки про те, що ненароджена дитина має виключно інтереси, які несумісні із самостійною правовою категорією «особисте немайнове право» [10, с. 240].

У науці цивільного права деяких країн висувалась концепція умовної правоздатності зачатої дитини на відміну від безумовної правоздатності людини [11, с. 53]. Так, згідно із ст. 1 ЦК Перу, зачата дитина стає суб'єктом права у всьому, що служить її вигоді. Майнові права вона набуває за умови, що народиться живою [12, с. 245]. Згідно з ЦК Угорщини 1977 р. людина, якщо вона народилась живою, є правоздатною з моменту зачаття. У ЦК Чехословаччини 1964 р. було вказано, що правоздатністю володіє і зачата дитина, якщо вона народиться живою. ЦК Іспанії 1889 р. проголошує правоздатність фізичної особи з моменту народження; зачатий малюк розглядається як народжений в цілях охорони його прав, якщо він народиться, матиме людське тіло і житиме не менше 24 годин з моменту відокремлення від материнського організму [13, с. 14].

Дещо інакше розглядається це питання в Україні. Стаття 6 Закону України «Про охорону дитинства» зазначає, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» [14, с. 20]. Життя ж можна охарактеризувати як вище нематеріальне благо, що виникає з моменту відокремлення життєздатної дитини від організму матері та продовжується протягом усього періоду функціонування головного мозку [15, с. 174].

Уявляється, що ставлення права до статусу ембріонів у нашій країні повинно будуватись на основі визнання того факту, що ембріон це початок життя, що і повинно визначити підходи до створення відповідного правового режиму всіх стадій життєдіяльності ембріонів: «створення», зберігання, імплантації та ін.

Законодавче встановлення початку життя дозволяє відповісти на запитання: на якій стадії свого розвитку людський ембріон чи плід стає життєздатним (може існувати поза організмом матері) і є суб'єктом права?

У перших редакціях проекту ЦК України проголошувалося право на життя зачатої дитини, у зв'язку з цим виникала загроза прирівняння фактично права на життя зачатої дитини до права на життя будь-якої іншої людини [17, с. 239].

У такому разі штучне переривання вагітності (аборт), яке здійснювалося б проти волі зачатої дитини, у разі проголошення права на життя зачатої дитини прирівнювалося б до вбивства, оскільки останнє є свавільним позбавленням життя іншої людини проти її волі. Опосередкованим підтвердженням того, що право на життя виникає з моменту народження, є те, що в нашій державі не заборонені аборти, законодавчо не передбачена відповідальність за проведення абортів. Тому правильним є твердження про те, що право на життя виникає з

моменту народження. На думку О.В. Дзери, більш логічним було б говорити про повагу до життя зачатої дитини. Вважаємо, що в даному разі слід говорити про умовну правоздатність зачатої дитини та безумовну правоздатність народженої дитини.

Незважаючи на те, що зачатий малюк є майбутнім суб'єктом права, все ж було б нереально розглядати його як власника правоздатності й суб'єктивних прав ще до народження. Цієї точки зору дотримується М.Н. Малеїна, посилаючись на те, що суб'єктивні права можуть виникнути лише у фактично існуючого суб'єкта.

Тому вважаємо, що слід говорити про правовий статус народженої дитини, про її суб'єктивне право та правоздатність і не слід застосовувати такі категорії щодо ембріонів. Суб'єктом права слід визнавати дитину, яка народилася живою, з моменту відокремлення від організму матері та початку самостійного дихання, а до народження дитину слід вважати лише майбутнім суб'єктом права.

Література

1. Матузов Н.И. Право на жизнь в свете российских и международных стандартов // Правоведение. – 1998. – № 1.
2. Цивільне право України: У 2 кн. Кн. 1 / Під ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
3. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имуществом, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Екатеринбург, 1994.
4. Елкина С. Право на жизнь (аборт, эвтаназия, смертная казнь) // Правовой статус особи: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. ст. / За ред. М. Головка, Н. Морзе, П. Біленчука. – К., 1998.
5. Пунда О.О. Проблема цивільної правоздатності ембріона та плода людини // Життя та право. – 2004. – № 7.
6. Чернеца К.А. Некоторые правовые аспекты искусственного прерывания беременности (аборт) // Гражданин и право. – М., 2002. – № 9-10.
7. Дождев Д.В. Римське приватне право: Підруч. для вузів. – М., 1996.
8. Тертуллиан. Апологія VIII, 8 Богословские труды. – М., 1984. – Сб. 25.
9. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – Х.: «Одісей», 2003.
10. Цивільне право України: У 2 кн. Кн. I / Під ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
11. Малеїна М.Н. О праве на жизнь // Сов. гос. и право. – 1992. – № 2.
12. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – М., 1996.
13. Нечаева А.М. Правовая охрана детства в СССР. – М.: Наука, 1987.
14. Закон України «Про охорону дитинства» // Правове положення неповнолітніх в Україні: Зб. нормат. актів. – Х.: Еспада, 2002.
15. Михальов В.О. Розвиток системи прав людини. Біологічні права людини // Актуальні проблеми політики. – О.: Юрид. літ., 2001. – Вип. 12.
16. Малеїна М.Н. О праве на жизнь // Сов. гос. и право. – 1992. – № 2.
17. Цивільне право України: У 2 кн. Кн. I / Під ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002.